

6. Anton Burkov, The Impact of the European Convention on Human Rights on Russian Law: Legislation and Application in 1996-2006 . Stuttgart, 2007. с. 56-58.
7. Palmer E. Protecting socio-economic rights through the European convention on Human Rights: trends and developments in the European Court of Human Rights // Erasmus Law Review. 2009. Volume 02, Issue 04. С. 398.
8. Kjartan Asmundsson v. Iceland, judgment of 12 October 2004.
9. Kechko v. Ukraine, decision from 08 of November 2005.
10. Hristov et autres c. Bulgarie (Web source). – Access mode: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/>
11. ECHR Novruz Ismayilov -v- Azerbaijan; ECHR 20 Feb 2014
12. ECHR Roche c. Royaume-Uni 19 October 2005.
13. ECHR Andrejeva v. Latvia application No 49270/11 dated on 18 February, 2009
14. Fedorova A.L. Protection of social rights under the European Convention on Human Rights. The scientific report. K. 2013. p.
15. ECHR Wessels-Bergervort v. Netherlands dated on 04 June 2002
16. ECHR Budina v. Russia, decision on the admissibility 18 June 2009
17. ECtHR, Thlimmenos v. Greece [GC] (No. 34369/97), 6 April 2000
18. ECHR Champan v. United Kingdom, judg 18. 18 Jan. 2001
19. Handyside v. the United Kingdom , (5493/72) [1976] ECHR 5 (7 December 1976)
20. Marckx v. Belgium 6833/74, (1979) 2 EHRR 330
21. Maksurov A.A Protection of property rights against unwarranted government interference in the rights of the owner of the European Court of Human Rights // The international public and private law. 2011. N 5. S. 42.
22. Van Marle and Others v. the Netherlands" (N 8685/79) // Council of Europe standards in the field of human rights of the Constitution of the Russian Federation. S. 100, 231-232.

Рецензент: кандидат юридичних наук, доцент Чернецька О.В.

УДК 348

Мамедов Г.А.,

прокурор м. Одеси, старший радник юстиції,
кандидат юридичних наук

ІСТОРИЧНІ ТИПИ ПРОКУРАТОРІВ РИМСЬКОЇ ІМПЕРІЇ НА ПОЧАТКУ НАШОЇ ЕРИ

Проаналізовано історичні передумови, тенденції розвитку прокураторів римської імперії на початку нашої ери, охарактеризовано їх види та правовий статус.

Ключові слова: прокуратор, Римська імперія, правозахисна діяльність, прокуратура, прокурорський працівник, історія розвитку прокуратури.

Мамедов Г.А.,

прокурор г. Одессы, старший советник юстиции,
кандидат юридических наук

Проанализированы исторические предпосылки, тенденции развития прокураторов римской империи в начале нашей эры, охарактеризованы их виды и правовой статус.

Ключевые слова: прокуратор, Римская империя, правозащитная деятельность, прокуратура, прокурорский работник, история развития прокуратуры.

Mamedov H.A.,

the prosecutor of Odessa, Senior Advisor of Justice,
Candidate of Law Sciences

Analyzed the historical background, trends procurators of the Roman Empire at the beginning of our era, characterized their types and legal status.

One of the main problems was the procurator conducting the financial affairs of the army, because the army at the time was a key element in the state. Constant wars fought for new territories, colonies against the rebels and neighbors Emperor obliged to maintain a proper army service activities. Also, it can be concluded that agents related to procurators, but with a relatively narrower powers.

If the whole system of Roman procurators considered as a single mechanism, it can be argued that it is actually a state apparatus in which officials are prosecutors. In our opinion, the presence of the Roman Empire procurator for abandoned property demonstrates the importance of heritage issues and the development of tax system as a whole.

Keywords: procurator, the Roman Empire, advocacy, prosecution, prosecutors, history of prosecution.

Актуальність проблематики. Прокуратура є одним із ключових органів правоохоронної системи держави, оскільки на неї покладено функції нагляду за дотриманням та виконанням законів. Однак поглиблюючись в історію розвитку прокуратури як конкретно в Україні, так і в інших державах світу можна звернути увагу на те, що не завжди її функції зводилися лише до здійснення наглядової діяльності.

В різні періоди світової історії прокуратура виконувала різноманітну діяльність, яка нині вважалася б специфічною для даного органу держави. Тим не менш, це ще більше викликає інтерес до процесу становлення та розвитку прокуратури у державах, які знаходилися на території сучасної України та на території інших країн світу. Дослідження історіографії прокуратури періоду від початку нашої ери до X століття стане ще одним елементом, на основі якого буде сформовано загальну картину становлення та розвитку цього фундаментального інституту держави.

Ступінь наукової розробки проблеми. Попередньо дослідженням історії становлення та розвитку прокуратури займалися такі вчені як: М.П. Воронов, Ю.М. Грошевий, Л.М. Давиденко, В.В. Долежан, Ю.М. Дьомін, І.М. Козьков, М.В. Косюта, О.Р. Михайленко, П.П. Михайленко, М.І. Мичко, Ю.Є. Полянський, С.І. Прилуцький, В.В. Сухонос, Б.В. Ференц, Р.М. Шестопапов, М.К. Якимчук та ін.

Метою статті є дослідження історичних передумов становлення та розвитку типів прокураторів Римської імперії на початку нашої ери.

Виклад матеріалу. Тематику історії становлення та розвитку прокуратури України можна вважати доволі дослідженою, що засвідчують праці названих вчених, однак слабо дослідженими є стародавні періоди, зокрема етап від початку нашої до X століття, який має важливе значення у створенні необхідних передумов формування прокуратури у наступні періоди.

Історія українського народу – це історія боротьби за своє існування та збереження національних, культурних цінностей та самобутності. Кожний народ має потенціал для зародження власної державності, але тільки висока самоорганізація та духовність є запорукою виникнення самостійної держави. Як відомо, виникнення державності потребує наявності влади, яка для забезпечення законності покладає на прокуратуру нагляд за додержанням та застосуванням законів. У різних країнах світу прокуратура має різні завдання та організаційно-правові засади діяльності [1, с. 64]. Таким чином, сучасний стан прокуратури України знаходиться в прямій залежності від прогресу цього інституту держави в попередні періоди розвитку. Нині функції прокуратур країн світу не мають кардинально великих відмінностей, оскільки в тій чи іншій мірі вони виконують нагляд за дотриманням законодавства. Однак, на початку нашої ери посади прокурора в багатьох тогочасних державах не існувало, а там де вона була, відрізнялася функціональними складовими від визначених на сьогодні.

Якщо розглядати прокуратуру початку нашої ери, то найбільш відомим історичним згадуванням про діяльність прокурорів є ситуація навколо римських прокураторів, яких назначали управляти різними колоніями Римської імперії.

За часів правління імператора Октавіана Августа (до 14 р. н.е.) великого значення набула діяльність прокураторів, які виконували функції по збору податків, управлінню невеликими провінціями; деяка господарська діяльність [2, с. 100]. Таким чином, на рубежі ер в Римській імперії відбулися зміни в структурі управління, на основі яких посада прокуратора набула більшої ваги, а відповідно особи, які її посідали були прибічниками імператора та служили йому.

С.Л. Утченко виражає думку, що тоді як прокуратору давали доручення, то керуючому або рахівнику, давали прямі вказівки [3, с. 259]. Це підтверджує наше попереднє твердження стосовно ширших повноважень прокуратора. Тим не менш, це поняття особливо часто використовувалося для позначення керуючих земельним володінням власника (або *dominus*), який веде справи з іншими людьми, управляє своїми рабами і керує сільськогосподарськими роботами через прокуратора; такому агенту доручали управління і контроль (підлеглі вказівкам власника) над одним або декількома маєтками [4, с. 2]. Останнє твердження є достатньо суперечливим, адже одночасно переплітає два значення поняття «прокуратор», як чиновника, що має право виносити судову ухвалу, так і агента, який займався багатьма різними справами. Якщо говорити про те значення терміну «прокуратор», яке має безпосереднє відношення до тематики нашого дослідження, то це однозначно чиновник, який наділений певними владними повноваженнями і має право виносити судову ухвалу.

У римському цивільному праві термін «прокуратор», - оскільки він означає правосуб'єктність, - паралельний терміну *cognitor* (представник, захисник) і практично еквівалентний сучасному повіреному. Як і *cognitor*, прокуратор був особою, за посередництвом якого могло бути скоєно правова дія, яка не є в першу чергу його власним; його призначення було простим і залежало тільки від виразу згоди з боку призначуваного прокуратора. Для того, щоб він взявся за справу, не було потрібно присутність жодної зі сторін спору; і, таким чином, він був здатний представляти особу відсутнього позивача, і стати *actor* (повіреним) в юридичному сенсі (Festus, у даному випадку *cognitor*) [4, с. 22]. Таке розуміння терміну «прокуратор» більше відповідає нинішньому поняттю «прокурора», зокрема у Римській імперії в I столітті н.е. було закладено основні функціональні обов'язки прокурора, до яких варто відносити судове представництво позивача.

Особи, що займали посади, пов'язані з особистістю імператора, - такі, як описані у виразах а *libellis*, а *rationibus* (у справах прохань, у грошових справах), ревізори і рахівники, - були прокураторами. Наприклад, Паллант, один з фаворитів-вільновідпущеників Клавдія, був його *procurator a rationibus* (прокуратор по грошовим справам). Однак поступово, у міру того, як адміністративні обов'язки принципса розширювалися, значення цих посад зросла і серед них виникла градація рангів. Найвідповідальніші посади прокуратура згодом стали доручатися не вільновідпущеникам, а вершникам, і ця реформа, вперше проведена імператором Вітеллієм (правив до 69 р.) [5, с. 288], більш ретельно була здійснена імператором Адріаном (правив 117-138 pp.) [6, с. 28]. Нижчі ранги без відмінності займали як

вершники, так і вільновідпущеники [7, с. 25]. Тож, наприкінці I на початку II ст. н.е. у Римській імперії відбулося певне реформування прокуратури, відповідно до якого вільновідпущеники не могли займати високі прокураторські посади, які віддавалися вершникам. На нашу думку, такі трансформації варто вважати погіршенням в діяльності прокураторів, оскільки це було показником кастової системи, за якої прокуратура не могла безпристрасно оцінювати вчинки всіх верств населення.

Початкові повноваження, якими, як передбачалося, був наділений прокуратор, добре визначені словами Тиберія про те, що права його прокуратора поширюються тільки на його рабів і особисту власність. Це - згадка лише про приватного фінансового агента імператора в сенатській провінції; однак, як не можна провести реальне розмежування між первинним юридичним ставленням імператора до фіску, з одного боку, і до свого спадкового майна, з іншого боку, так само відмінність між приватним агентом імператора і агентом, що займається його державними справами, - це розходження швидше положення і значення, ніж факту чи закону. Однак виявилось неможливо обмежити імператорських агентів тими межами влади, які таким чином вказав Тиберій. Між ними і сенатськими чи іншими властями в провінціях виникали суперечки; і той факт, що Клавдій запросив затвердження всіх рішень, прийнятих його прокуратором, наводиться як приклад поміркованості Клавдія [8, с. 32]. Ми вважаємо, що прокуратори, які займалися державними справами мали значні ширші повноваження, ніж особисті прокуратори імператора. В цілому влада державних прокураторів не обмежувалася конкретною сферою діяльності, адже судячи із останньої думки, таку обмеженість мали особисті прокуратори, що виконували роботу у конкретних сферах, наприклад, в фіскальній, господарській, фінансовій та ін. Щодо того, що імператор Клавдій не мав повної довіри до своїх сенатських прокураторів, які мали порівняно ширші повноваження і могли самостійно приймати рішення, то це свідчить про отримання прокураторами певних функцій силової влади.

Існувало кілька класів прокураторів, проте більшість з них були чисто фінансовими службовцями і могли бути віднесені до розряду прокураторів фіску. Чиновник, який займається фіском в Римі, спочатку був прокуратором, як і агент зі збору у фіск римських або італійських податків. У написі часів Нерона (імператор з 54-68 рр.) зустрічається *procurator summamum* (прокуратор по грошовим сумах) [9, с. 214], який є вільновідпущеником; до цього класу могли також належати службовці, що називалися *procuratores rationum summamum* (прокуратор по підрахунку грошових сум), вони займали положення зберігачів та ревізорів імператорських рахунків, хоча останній титул, мабуть, пізніше мав обмежене значення [10, с. 107]. В загальному наявність у Римській імперії таких прокураторів як: прокуратор по фіску, прокуратор по грошовим сумах, прокуратор по підрахунку грошових сум свідчить про те, що всі перелічені посади нині входили б до фінансових управлінь та казначейств, які виконують організаційно-контрольні функції в фінансовій сфері. Тогочасні ж прокуратори, що не входили до сенату займалися доволі різноманітною роботою, яка в нинішньому розумінні не належить до функціональних обов'язків прокуратур.

Обмеженість повноважень прокураторів зводилася до того, що спочатку вони були вищими посадовими особами, пов'язаними з фіском; пізніше зустрічається префект фіску, а при Нерві (імператор 96-98 рр.) - претор у справах фіску. Згадуються й інші

назви чиновників цього класу, яких можна ідентифікувати як прокураторів, такі як *rationalis summae rei* (головний рахівник), *dispensator* або *dispensator summarum* (скарбник або скарбник за грошовими сумами) [11, с. 231] і *vilicus summarum* (керуючий по грошовим сумами) [10, с. 108]. З грецького напису відомий прокуратор (*ἐπίτροπος*), призначений для збору в фиск римських і італійських податків, таких, як *vicesima hereditatum* (п'ятивідсотковий податок на спадщину) [7, с. 54]. Важко визначити точне значення різних посад, займаних прокураторами, назви яких відомі нам з написів; і особливо це стосується агентів фіску в Римі, пов'язаних з ними службовців та їх титулів, мінливих після кожної реорганізації імператорської фінансової системи. Однак, не зважаючи на постійне реформування державної системи та ролі в ній прокураторів є очевидним, що прокураторами могли називатися державні чиновники, які займали найрізноманітніші посади, тим не менш серед них були й такі, функціями яких б в нагляд.

Представляється безперечним, що з часів Клавдія титул *a rationibus* був зарезервований за центральним керівником фіску. Після Адріана цю посаду зазвичай займали вершники [12, с. 114], і члени цього центрального відділення, тепер остаточно упорядкованого, мали вищий статус, ніж їхні колеги в провінціях. Титул *procurator rationum summarum*, що відноситься до II ст. н. е., безсумнівно, позначає якогось високопоставленого чиновника, пов'язаного з фіском. Оскільки він, мабуть, не був ідентичний титулу *a rationibus*, було висловлено припущення, що цей титул мав вказувати на посаду допоміжного керівника фіску, можливо, вперше засновану Марком Аврелієм (імператор 161-180 рр.) [10, с. 108]. Зважаючи на те, що не всі джерела тогочасної літератури дійшли до нашого часу, а ті, що дійшли описуючи державний устрій Римської імперії не конкретизують уваги на тому, які функції покладені на окремих посадовців іменованих прокураторами. Багато в чому проблеми не ясності функціональних обов'язків конкретних прокураторів пов'язані із не визначеністю понятійного апарату щодо чиновників імператорського апарату.

Титул *rationalis*, який за ранньої імперії часто використовувався без відмінності з титулом «прокуратор» [13, с. 61] і все ще зберігав це широке значення в III ст. н. е., мабуть, в якийсь період в цьому столітті витіснив титул *a rationibus* як позначення вищого чиновника фіску.

Діяльність іншого класу прокураторів обмежувалася тільки імператорськими провінціями; вони були фінансовими чиновниками в цих провінціях, подібно квесторам (наглядач за фінансовими справами держави армії) в сенатських провінціях. Отже, вони були пов'язані з провінційним відділенням імператорської скарбниці (*fiscus provincialis*) і управляли збором належних до нього податків, а також його витратами. Існувала ще одна скарбниця, пов'язана з військовою базою в таких провінціях (*fiscus castrensis*), з відповідним агентом (*procurator castrensis*), який спостерігав за виплатами солдатам в цьому окрузі [14, с. 75] і в цілому за військовими витратами; в написах згадується титул *a soris militarium* (у справах військових фондів) [10, с. 109]; зустрічається також агент монетного двору (*procurator monetae*), мабуть, у зв'язку з провінційним фіском [15, с. 121]. На нашу думку, однією із основних задач прокуратора було ведення фінансових справ армії, оскільки в той період армія була ключовим елементом в державі. Постійні війни, які велися за нові території, проти повсталіх колоній та

сусідів зобов'язували імператора постійно підтримувати належну діяльність по обслуговуванню армії. Також можна зробити висновок, що агенти відносилися до прокураторів, однак з порівняно вужчими повноваженнями.

Інші провінційні прокуратори згадуються у зв'язку зі збором імператорських податків, що сплачуються усіма провінціалами без винятку. *Vectigalia* (податки), якими поповнювався провінційний фіск, збиралися різними способами; деякі, такі, як *portoria* (портові збори), перебували в руках публіканів (особи, які отримували з торгів на відкуп державне майно, а також державні податки, підряди [16, с. 1302]); інші збиралися безпосередньо; і серед цих останніх були деякі прерогативи, що належали виключно імператорського казначейству, незалежно від того, чи збиралися вони в імператорській або сенатській провінції; до них ставилися втративші силу легати (*bona caduca*) і майно засуджених осіб (*bona damnatorum*); крім того *vicesimae manumissionum* і *hereditatium* (п'ятивідсотковий податок на звільнення рабів і на спадщину), після того, як остання була поширена на провінції, і *centesima rerum venalium* (одновідсотковий податок від обігу). Ці податки збиралися імператорськими прокураторами, і тому в написах зустрічаються такі титули, як *procurator a caducis* (прокуратор у справах відумерлого майна) та інші прокуратори, кожен з яких займався збором особливого виду імператорських доходів [10, с. 110]. Тож, якщо всю систему прокураторів Риму розглядати як єдиний механізм, то можна стверджувати, що вона є фактично державним апаратом, в якому чиновниками являються прокуратори.

Висновки. Наявність у Римській імперії прокуратора у справах відумерлого майна свідчить про важливість вирішення питань спадщини, а також розвиток системи податків в цілому.

Список використаних джерел:

1. Кошман О. Становлення та розвиток прокуратури як органу захисту конституційних прав та основних свобод громадян / О. Кошман // Прокуратура України: історія, сьогодення та перспективи: матеріали міжнародної науковопрактичної конференції (Київ, 25 листопада 2011 року) / [редкол.: Ю.М. Дьомін (відпов. ред.), М.К. Якимчук, І.М. Козьяков та ін.]. – К.: Національна академія прокуратури України, 2012. – С. 64-67.
2. Ротнова І. Б. Історико-правові аспекти визнання прокурора суб'єктом кримінального провадження / І. Б. Ротнова // Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. - 2011. - № 1. - С. 100-104.
3. Утченко С. Л. Цицерон и его время. - М.: Мысль, 1973; 2-е изд. - М., 1986. - 352 с.
4. Plin. Ep.v.3. 913. Cf. Nettleship, Lectures and Essays, 2nd Series. - 39 p.
5. Tenney Frank Caelianum Illud, Cic. Ad. Att. x. 15. 2 / Frank Tenney // Vol. 14, No. 3 (Jul., 1919), pp. 287-289.
6. Essai de psycho-pathologic sexuelle, Paris, Hippographe, 1935, - 32 p.
7. Cassius Dio ROMAN HISTORY, Book LII. - 79 p.
8. The Lives of the Twelve Caesars by C. Suetonius Tranquillus published in the Loeb Classical Library, 1914. - 87 p.
9. Henderson, Bernard William. The Life and Principate of the Emperor Nero. London: Forgotten Books. (Original work published 1903). - pp. 496-7.
10. Clement Lawrence Smith On Egregium Publicum (Tac. Ann. III. 70. 4) / Clement Lawrence Smith // Harvard Studies in Classical Philology. - Vol. 1 (1890). - pp. 107-110.
11. The Lives of the Twelve Caesars by C. Suetonius Tranquillus published in the Loeb Classical Library, 1914. - 321 p.
12. История государства и права зарубежных стран. Часть 1. Учебник для вузов. Под ред. проф. Крашенинниковой Н.А и проф. Жидкова О. А — М.: Издательская группа НОРМА — ИНФРА • М, 1998. — 480 с.
13. Beitrage Zur Verwaltungsgeschichte Des Romischen Kaiserreichs (German Edition). - 2012. - 172 p.
14. The Geography of Strabo published in Vol. II of the Loeb Classical Library edition, 1923. - 123 p.

15. История государства и права зарубежных стран. Часть 1. Учебник для вузов. Под ред. проф. Крашенинниковой Н.А и проф. Жидкова О. А — М.: Издательская группа НОРМА — ИНФРА • М, 1998. — 480 с.
16. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови. - Київ, Ірпінь. - Перун, 2005. - 1728 с.

References:

1. Koshman A. Establishment and Development of the prosecution authority as protection of constitutional rights and fundamental freedoms / Alexander Koshman Prosecutors // Ukraine: history, present and prospects: materials naukovopraktychnoyi international conference (Kyiv, 25 November 2011) / [redkol.: YM Demin (acc. Ed.) MK Yakymchuk, IM Koziakov et al.]. - K.: National Academy of Prosecution of Ukraine, 2012. - P. 64-67.
2. Rotnova IB Historical Aspects recognition Prosecutor subject to criminal proceedings / IB Rotnova // Legal Gazette. Air and Space Law. - 2011. - № 1. - P. 100-104.
3. Utchenko SL Cicero and his time. - M.: Thought, 1973; 2nd ed. - M., 1986. - 352 p.
4. Plin. Ep.v.3. 913. Cf. Nettleship, Lectures and Essays, 2nd Series. - 39 p.
5. Tenney Frank Caelianum Illud, Cic. Ad. Att. x. 15. 2 / Frank Tenney // Vol. 14, No. 3 (Jul., 1919), pp. 287-289.
6. Essai de psycho-pathologie sexuelle, Paris, Hippographe, 1935, - 32 p.
7. Cassius Dio ROMAN HISTORY, Book LII. - 79 p.
8. The Lives of the Twelve Caesars by C. Suetonius Tranquillus published in the Loeb Classical Library, 1914. - 87 p.
9. Henderson, Bernard William. The Life and Principate of the Emperor Nero. London: Forgotten Books. (Original work published 1903). - pp. 496-7.
10. Clement Lawrence Smith On Egregium Publicum (Tac. Ann. III. 70. 4) / Clement Lawrence Smith // Harvard Studies in Classical Philology. - Vol. 1 (1890). - pp. 107-110.
11. The Lives of the Twelve Caesars by C. Suetonius Tranquillus published in the Loeb Classical Library, 1914. - 321 p.
12. History of state and law of foreign countries. Part 1: Textbook for universities. Ed. prof. Krashenninnikova NA and prof. A. Jidkova A - M.: Publishing Group NORMA - INFRA • M, 1998. - 480 p.
13. Beitrage Zur Verwaltungsgeschichte Des Romischen Kaiserreichs (German Edition). - 2012. - 172 p.
14. The Geography of Strabo published in Vol. II of the Loeb Classical Library edition, 1923. - 123 p.
15. Busel VT Great Dictionary of the modern Ukrainian language. - Kyiv, Irpin. - Perun, 2005. - 1728 p.

Рецензент: кандидат юридичних наук, доцент Чернецька О.В.

УДК 340.01

Черновол С.О.

аспірант Харківського національного
університету внутрішніх справ

СПОСОБИ ТЛУМАЧЕННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ ДОГОВОРІВ

Анотація. Стаття присвячена питанню тлумачення нормативно-правового договору, розкриттю теоретичних та практичних питань нормативного договору як джерела і форми права, його місця і ролі у врегулюванні суспільних відносин, розкриттю його сутності та змісту. Розглянуто проблеми розвитку нормативного договору у вітчизняній правовій системі, застосування договірної регулювання суспільних відносин, процедура договірної правотворчості.

Ключові слова: договір, нормативно-правовий договір, тлумачення договору.

Черновол С.А.

аспірант Харківського національного
університету внутрішніх справ

СПОСОБИ ТОЛКОВАНИЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ ДОГОВОРОВ

Анотація. Стаття посвящена вопросам толкования нормативно-правового договора, раскрытию теоретических и практических вопросов нормативного договора как источника и формы права, его места и роли в регулировании общественных отношений, раскрытию его сути и содержания. Рассмотрены